

PROBLEMATIKA MOLDAVSKO-UKRAJINSKÉ HRANICE V KONTEXTU RUSKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY

Daniel Jakubek, Barbara Baarová

Ostravská univerzita, Přírodovědecká fakulta, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, e-mail: daniel.jakubek@atlas.cz, barbara.baarova@osu.cz

Abstract: This study deals with the analysis of the Moldovan-Ukrainian frontier area in the historical context. The ethnic heterogeneity of the population in this area, caused by relatively frequent border changes. It is still the cause of problems besides Moldova and Ukraine and also have an impact on the political and economic positions of the European Union in this region. It is necessary to understand the historical context and the development of the demographic structure in the region to understand the area. Therefore, is pointed out what ethnic structure was, how the border between Moldova and Ukraine evolved from a historical point of view. Find out how the ethnic structure in the border area was influenced by Bolshevik interventions into the this borders. The partial aim of the study is also to find out how the borders separating the southern part of Besarabia have been set and how the creation of an artificial Soviet unit called the Moldovan Autonomous Soviet Socialist Republic has struck the border region.

Key words: Moldova, Ukraine, Transnistria, Russia, border, ethnicity

1 ÚVOD

Státní hranice je místem, kde se střetávají odlišné jurisdikce dvou států. Definice státní hranice se odlišují podle toho, zda je vnímáme z hlediska geografického či etnického, z pohledu strategického, popř. z hlediska důsledků, které v prostoru vyvolávají. Podle Brownlieho je hranice „uspořádáním nebo linií, která je vyjádřena slovy mezinárodní smlouvou a/nebo zobrazená na mapě a/nebo vyznačená na povrchu fyzickými značkami jako jsou betonové sloupy, hromady kamení nebo hraniční kameny“ (Brownlie, 1979, s. 3). Ze své podstaty rozdělení geografického prostoru je hranice linií, kde může dojít jak ke spolupráci, tak k rozporům nebo dokonce konfliktu (Prescott, 1987, s. 5). Hranice vymezují vlastnictví určitého prostoru a staly se jednoznačně politickým fenoménem, protože označují místa, kde končí suverenita jednoho státu a začíná suverenita státu jiného (případně mezinárodní prostor). Hranice v oblastech trvale neobývaných často vytvářely jakási pásma

(angl. *frontiers*), takové bývaly i hranice ve východoevropských stepích. Postupně se však všude vyvinuly do hranic liniiových (angl. *boundaries*), které jsou vymezeny mezinárodními smlouvami (Glassner, 1993, s. 72-73). Hlavní funkcí hranice je označení krajní meze výkonu státní autority. Hranice mohou být někdy uzavřeny jako výraz nesouhlasu s politikou sousedního státu nebo se naopak stát volně průchodné na základě vzájemné důvěry. V čase se vymezení jejich funkce může samozřejmě měnit, dlouhodobým evropským trendem ovšem je snižování jejich významu vzhledem k rozšiřující se integraci jednotlivých států.

Moldavsko je jedním z mála států, který byl vymezen převážně přirozenými hranicemi, jež navíc patří k nejstabilnějším v celé Evropě (Gurňák, 2005). Původní moldavské hranice byly vymezeny karpatskými hřebeny na západě, Dněstrem na východě, na jihu z převážné části Siretem, Dunajem a černomořským pobřezím a na severu částečně řekou Ceremuš. Jen malé části na severu a na jihu byly vymezeny smluvně. Ruská anexe východní části Moldavska v r. 1812, která se stala základem moderního moldavského státu, vytvořila ještě výrazněji přirozenými hranicemi vymezené území sevřené mezi řeky Prut, Dunaj, Dněstr a černomořské pobřeží. Pouze krátký úsek cca 40 km mezi horními toky Dněstru a Prutu na severozápadě neměl přirozený charakter, ale smluvně vymezenou hranici s rakouskou Bukovinou. S ohledem na to, že západní část historického Moldavska se v r. 1859 spojila s Valašskem a východní část byla v letech 1812-1918 součástí Ruska, aby následně ještě třikrát (v r. 1940, 1941 a 1945) změnila majitele, než získala v r. 1991 nezávislost, nepřekvapuje, že i hranice prošly nejen změnami funkce (mezistátní versus vnitrostátní), ale také průběhem. Zatímco západní hranice na Prutu a Dunaji se změnila jen jednou v letech 1856-1878 a vrátila se do původní polohy, hranice černomořská se posunula třikrát do vnitrozemí (1538-1812, 1940-1941 a 1945) a po staletí stabilní hranice na Dněstru se stala v důsledku experimentování sovětských komunistů velkým problémem samotné nezávislé existence Moldavska s vážným geopolitickým dopadem i na Ukrajinu. A když připočteme historické peripetie s průběhem severního úseku hranice, lze konstatovat, že mladé Moldavsko zdědilo problémové hranice, které ho odřízly nejen od přímého přístupu k Černému moři, ale sevřely ho mezi dva výrazně větší státy na rozhraní dvou výrazně odlišných civilizačních celků – euroatlantského a postsovětského se stále silným vlivem Ruska. To činí z Moldavska stát, který přes svoji ekonomickou marginalitu zůstává významným faktorem v ruské geopolitice, zejména od roku 2014, kdy nejen Moldavsko, ale i jeho soused Ukrajina deklarativně vyjádřily touhu sblížit se s euroatlantským světem, za což byla Ukrajina Ruskem potrestána anexí Krymu a rozdmýcháním iredentistických snah ruské minority na východě země. Moldavsko se tak stalo pro Ukrajinu státem stěžejního významu a jejich společná hranice důležitým prvkem stability pro oba státy.

Ve světě, kde se státní hranice stávají pohyblivými či naopak mají tendenci posilovat bariérovou funkci mezi státy, je problematika hranic velmi zajímavým a aktuálním tématem jejich výzkumu. Vymezení politického prostoru prostřednictvím mezinárodně uznávaných a regulovaných hranic představuje nezbytnou podmínku při vymezení státního útvaru, bez ohledu na jeho organizační formu. Pokud na začát-

ku minulého století existovaly ještě hranice areálového typu, v dnešní době je kontakt mezi jednotlivými zeměmi zajišťován prostřednictvím lineární hranice, která byla přijata dle zásad a principů, uplatňovaných ve většině zemí světa.

Hranice přispívají k podpoře spolupráce, míru a stability v jakémkoliv světovém regionu, neboť absencí stálých smluvně vymezených hranic se stát vystavuje možným konfliktům se svými sousedy. Mezi hranicí a územím, které ohraničuje, tedy existuje velmi úzký vztah a prakticky si v současnosti nelze představit stát bez jasného vymezení hranic (Ciorteanu, 2014). Pojem hranice má rovněž význam územního vymezení vztahující se k procesům rozvoje kultury, civilizace, ideologií, náboženství a mnohých dalších. Problematika hranic zemí jihovýchodní a východní Evropy je velmi složitá, a to zejména v oblastech, ve kterých se vyskytuje smíšené obyvatelstvo.

Pařížskou mírovou konferencí, která narýsovala nové hranice mezi různými regiony uvnitř velkých bývalých říší a prakticky tím stvrdila jejich rozpad, byly položeny základy nových státních útvarů. Mnohé vnitrostátní regiony se staly státy, jiné pohraničními regiony, přičemž některá území získala ve vztahu k novému mocenskému centru svého státu periferní postavení. Projevovalo se to především z hlediska demografického, ekonomického, ale i infrastrukturního a kulturního, čehož jsou důkazem například níže analyzované hranice moldavských oblastí Bukoviny, Podněstří a Budžaku. Hranice tedy představují mnohem více než pouhé vymezení státního útvaru a mají kromě politického významu také význam ekonomický, sociální a především identitární.

Na hranicích států východní Evropy panuje velmi složitá situace, zejména kvůli smíšenému obyvatelstvu v pohraničních regionech. Vzniklou situaci zapříčinilo především systematické rozšiřování hranic Ruska v minulých stoletích. Tato studie se zabývá analýzou problematiky moldavsko-ukrajinské pohraniční oblasti v historickém kontextu. Etnická heterogenita populace v této oblasti, způsobená relativně častými změnami hranice, je dodnes příčinou problémů, které mají kromě samotného Moldavska a Ukrajiny dopad i na politické a ekonomické postoje Evropské unie. Pro porozumění problematice této oblasti je nutné znát historické souvislosti a vývoj demografické struktury v regionu. Poukázat tedy na to, jaká byla její etnická struktura, jak se hranice mezi Moldavskem a Ukrajinou vyvíjela z historického hlediska. Zjistit, jak byla etnická struktura v pohraniční oblasti ovlivněna ryze politickými bolševickými zásahy do hranic. Dílčím cílem studie je také zjištění, jak byly nastaveny hranice oddělující jižní část Besarábie a jak do pohraniční oblasti zasáhl vznik umělého sovětského útvaru nazvaného Moldavská autonomní sovětská socialistická republika (MASSR).

Analyzována jsou zejména období kolem roku 1775, kdy došlo k anexi Bukoviny rakouskými Habsburky. Dalšími důležitými daty v této práci jsou roky 1918-26, kdy se formovaly nové hranice a rok 1940, resp. 1945, kdy došlo ke vzniku Moldavské sovětské socialistické republiky s podobou hranic, které zůstaly nezměněny do dnešních dní.

2 POHLED DO HISTORIE

Ve 14. století bylo dokončeno územní sjednocování Moldávie¹ v povodí řeky Prut na západě po hřebeny Karpat a na východě po řeku Dněstr. V roce 1392 si vojvoda Roman I. připsal knížecí titul „Moldavský vojvoda a dědic celé Valachie od hor až po břeh moře“, čímž se Moldávie stala druhým rumunským knížectvím² (Treptow, 1997).

Zahraniční politikou mladé Moldávie bylo vyvažovat tehdejší velmi silný polský a uherský vliv neustálým poštváním jednoho proti druhému. Pravoslavní Moldavané se snažili udržet nezávislost své země, a proto střídali spojenectví s těmito katolickými sousedy. V roce 1402 však kníže Alexandr Dobrý přijal polskou svrchovanost složením lenní přísahy. K posílení vztahů s Polskem udělil Alexandr Dobrý například zvláštní privilegia kupcům ze Lvova, kteří měli od polské koruny monopol na obchod s Orientem. Zřídil také arménské biskupství v Suceavě, jelikož arménští kupci hráli v hospodářském životě Moldávie důležitou roli. Po smrti Alexandra Dobrého nastalo období dlouhé nestability, kdy zemi velmi oslabovaly vnitřní konflikty. V té době se rovněž zvyšoval expanzionistický tlak Osmanské říše. Výsledkem bylo v roce 1456 uznání osmanské svrchovanosti a souhlas ze strany Moldávie s placením tributu osmanskému sultánovi. Moldavsko-osmanské vztahy poznamenány řadou kapitulací a následných nerovných smluv. Jedna z prvních byla uzavřena v roce 1511, další pak v roce 1529. Dohody mimo jiné stanovily, že Porta byla povinna bránit Moldávii proti jakékoliv agresi a že její hranice měly být udržovány v celém svém rozsahu neporušené. Nicméně hranice Moldávie s Polskem zůstávala pohyblivá až do 14. října 1703, kdy byla podepsána Dohoda o vymezení společné hranice (Lavric, 2012).

S vojenskými úspěchy Habsburků vůči Osmanům se k moldavskému území přiblížila i tato středoevropská dynastie. Na konci 17. století bylo jako autonomní knížectví připojeno k habsburské říši první země s převážně rumunskou populací – knížectví Sedmihradské. Stalo se tak uzavřením Karlovického míru roku 1699. Po další rakousko-osmanské válce v roce 1718 byl uzavřen Požarevacký mír, kdy Rakousko předneslo Osmanské říši požadavek na postoupení Moldávie. Turci argumentovali, že požadavku nemohou vyhovět, protože toto území nezískali bojem (Lavric, 2012). Později však postoupili v roce 1775 Bukovinu a v roce 1812 byli nuceni předat Rusku Besarábii. Osudy lidí na tomto rumunském území tak byly nasměrovány do náruče velmocí, které však měly s tímto územím zcela jiné plány, než mohl být rozvoj rumunské kultury.

¹ Pro odlišení původního „velkého“ moldavského státu a dnešního „malého“ moldavského státu používáme označení Moldávie, čímž ho odlišíme od současného Moldavska.

² Tím prvním bylo Valašsko, v místním jazyce zvané Rumunská země (Țara Românească). Moldávie a Valašsko byly dva rumunské státy, v nichž občas docházelo k tomu, že některá knížata vládla střídavě v obou zemích.

3 ANEXE SEVEROZÁPADNÍHO MOLDAVSKA (BUKOVINY) RAKOUSKEM

Bukovina byla od 14. století součástí moldavského státu, nebyla však nějakou specifickou jednotkou a geograficky byla součástí tzv. Šipiňské země. Na jejím území se nacházela metropole Suceava a nejdůležitější moldavský klášter Putna. Přenesením hlavního města v roce 1504 do Jasů začal význam této části knížectví upadat. Koncem šedesátých let 18. století se o Bukovinu začali zajímat Habsburkové i Romanovci a to především z politických a strategických důvodů (Treptow, 1997).

V 18. století se do protitureckých válek stále více zapojovalo Rusko, které chtělo získat přístup na Krym. V roce 1768 vyhlásilo Rusko Osmanské říši válku, v níž obsadilo Bukovinu. Válka skončila uzavřením míru v Küçük Kaynarca v roce 1774, v němž Rusko muselo Bukovinu vrátit. Součástí Moldávie ale dlouho nezůstalo. Ač se Rakousko války přímo neúčastnilo, získalo v roce 1775 toto území jako výraz díky osmanského sultána za diplomatickou pomoc – teprve tehdy ho Rakušané přejmenovali na Bukovinu³ (Bukowina, Bucovina, Bukovyna). Rakousko získalo území o rozloze 10 440 km², na kterém žilo 75 tisíc lidí. Většinou se jednalo o Rumuny, avšak podél řeky Dněstr žili také Ukrajinci, Arméni a Židé (Treptow, 1997). Osmanská říše tak porušila ustanovení dohod o nedotknutelnosti moldavských hranic, které byly v platnosti od roku 1511 a 1529 (Rychlík, 2009). Rakušané se velmi rychle snažili přerušit veškeré vazby mezi Moldavany žijícími na tomto území a mateřským Moldavskem. Dle rumunského historika Nicolae Iorgy chtěli Rakušané vytvořit pás území spojujících Halič se Sedmihradskem (Lavric, 2012), což se jim anexí Bukoviny skutečně podařilo. Rakouská vláda se snažila získat také dříve ztracenou valašskou Olténii (Habsburci ji drželi v letech 1717-1737), evropské mocnosti však již neměly zájem na další posilování Rakouska a zároveň se snažily chránit integritu oslabené Osmanské říše. To se jim nicméně nedařilo v důsledku napoleonských válek, jichž využilo Rusko a v roce 1812 anektovalo východní část Moldávie a vytvořilo z ní Besarabskou gubernii.

Území Bukoviny bylo obýváno velmi řídko a Rakušané zejména ze strategických důvodů usilovali o jeho větší osídlení a povznesení zemědělské výroby. Přicházeli sem kolonisté z různých zemí říše, zejména Němci, nicméně osídlovací proces byl komplikován četnými konflikty. Bukovina se začala rychleji rozvíjet až po administrativním oddělení od Haliče v roce 1849. Do konce 19. století vzniklo na území Bukoviny 53 nových obcí s velmi pestrou národnostní strukturou; převahu měli Němci (převážně Němci z Pošumaví), dále Maďaři, Slováci, Rusové (tzv. Lipované⁴), Rumuni/Moldavané, Rusíni⁵ a ve velkém množství sem přicházeli z Haliče také Židé. Administrativním centrem se staly Černovice (Czernowitz/Cernăuți/Чернівці), které v roce 1775 čítaly pouhých 2280 obyvatel, v roce 1900 měly již 67 622 obyvatel a v roce 1930 dokonce 111 147 obyvatel (Hrenciuc, 2012). Velký význam měla černovická Univerzita Františka Josefa s převážně německým vyu-

³ Z hlediska administrativního členění Ukrajiny zaujímá dnešní Černovickou oblast.

⁴ Potomci staroobřadníků (raskolníků) uprchlých z Ruska.

⁵ Ukrajinci-Rusíni, kteří obývali východní Halič, byli oficiálně nazýváni rakouskou správou jako Ruténi (německy Ruthenen) a ruskou správou Malorusové.

čovacím jazykem, která vznikla 4. října 1875 a velmi rychle se stala jednou z nejvýznamnějších univerzit Rakousko-Uherska (Engelbrecht, 2009). Bukovina však i nadále zůstávala zemědělskou oblastí s velmi pestrá národnostní strukturou, jež byla důsledkem nejrůznějších přesunů obyvatel. Národnostní rozpory, které se v zemi objevovaly, se němečtí liberálové snažili překonávat uplatňováním svobodomyšlného svazku Rumunů, ale také Rusínů, Židů a Poláků. Tyto snahy však ztroskotaly na přelomu století, kdy v celé říši liberalismus ustupoval nacionálním a extrémně nacionálním směrům. Díky úsilí zdejších intelektuálů, jako byli bratři Hurmuzaikové a biskup Baloşescu, se rozvíjelo rumunské národní uvědomění. Císařským dekretem z roku 1844 byla rumunština ustanovena jako vyučovací jazyk v některých pravoslavných školách (Treptow, 1997).

Rumunské emancipační snahy vyvrcholily v revolučním roce 1848, kdy byl 20. května schválen místním shromážděním dvanáctibodový program požadující autonomii Bukoviny, ochranu rumunské národnosti, zavedení rumunského jazyka a zrušení roboty. V červnu téhož roku se program rozšířil na Národní petici, kde navíc požadovali rovnost před zákonem, náboženskou svobodu, svobodu tisku a svobodu obchodu s Moldávií. Jako důsledek revolučního hnutí z roku 1848, kdy Rumuni z Bukoviny zaslali do Vídně řadu petic, poskytla nová březnová ústava z roku 1849 Bukovině autonomii a země se stala 4. března knížectvím, přímo podřízeným Vídni. Od září 1850 měla jako korunní země vlastní vládu a volební řád (Treptow, 1997).

Jasně vymezené hranice Bukoviny byly narušeny válečnými událostmi již koncem roku 1914, kdy část území obsadilo Rusko. Po pár měsících bylo sice vytlačeno, ale ruští vojáci pronikli znovu do Bukoviny v červnu 1916 a vytlačeni byli až v červenci následujícího roku. Rumuni se snažili Bukovinu získat i diplomatickou cestou. V roce 1916, dne 4. /17. srpna⁶, byla v Bukurešti podepsána tajná alianční dohoda mezi Rumunskem na jedné straně a Francií, Velkou Británií, Ruskem a Itálií na straně druhé, která zaručovala územní celistvost Rumunska výměnou za jeho závazek vyhlásit válku Rakousku-Uhersku. Jednou z podmínek tajné smlouvy, jejímž prostřednictvím rumunská vláda vstoupila do války spolu s mocnostmi Dohody, bylo vedle eventuálního znovuzískání Sedmihradska, také znovunabytí Bukoviny. To se nelíbilo Rusům, ale Rumuni se dovolávali dohody starší dohody z roku 1914. Ta byla podepsána 18. září/1. října a Rusko v ní zaručovalo územní integritu Rumunska. Také mu přiznala územní práva v Rakousko-Uhersku na lokality obývané Rumuny – tedy Sedmihradsko a Besarábii. Besarábie však měla zůstat Rusku. Právě z tohoto důvodu Rumunsko dlouho lavírovalo, ke které válčící straně se přidat (Ciorteau, 2014). V roce 1916 vstoupilo do války na straně Dohody, protože naděje na získání Sedmihradska převážil nad možností získat Besarábii. Situace se však pro Rumunsko zkomplikovala v souvislosti únorovou revolucí v Rusku.

S chaosem rozpadající se Ruské říše vstoupil do soupeření o Bukovinu nový akteur – Ukrajina⁷, usilující o nezávislost. Poté, co Ukrajinská národní demokratická

⁶ První číslo je dle juliánského kalendáře a druhé dle gregoriánského kalendáře.

⁷ Předcházel tomu však 17. března 1917 vznik Centrální rady v Kyjevě, která v srpnu téhož roku prohlásila Ukrajinu za autonomní součást Ruska. 12. prosince 1917 vyhlásili Bolševici v Charkově Ukrajinskou sovětskou republiku a zahájili boj proti Centrální radě. Po říjnové revoluci v Rusku vyhlásila Centrální rada nezávislou Ukrajinskou lidovou republiku.

strana otevřeně vznesla nároky na část Bukoviny, která se měla stát spolu s východní Haličí součástí ukrajinského státu, poslal tehdejší bukovinský lídr Iancu Flondor rumunskému předsedovi vlády Ionu C. Brătianymu velmi důležité memorandum ohledně bukovinských hranic, které mělo být použito rumunskou delegací na nadcházející mírové konferenci. V tomto memorandu bukovinský lídr předjímal tři základní prvky stanovení bukovinských hranic (1. národnostní princip, 2. budoucí obranu výše uvedeného principu, 3. zajištění ekonomické prosperity pro Bukovinu v rámci nových hranic). Flondor poznamenal, že v rámci nového uspořádání hranic sice dojde ke ztrátě malé části Bukoviny v severní oblasti řeky Prut s převahou ukrajinské populace, ale zbytek knížectví, zejména východní část území mezi Prutem a Dněstrem, považoval za nedílnou součást rumunských nároků (Ciorțeanu, 2014).

Ukrajinský stát neměl jasně vymezené hranice a vznášel mimo jiné územní nároky na území Haliče, Bukoviny, Besarábie a Maramureše. Předcházela tomu tajná smlouva mezi Ukrajinou a Rakouskem, v níž mimo jiného bylo dohodnuto, že Ukrajina poskytne Rakušanům milion tun obilí (Ciorțeanu, 2014). Nicméně faktická ukrajinská státnost neměla dlouhého trvání a ukrajinské nároky převzali bolševici řízení z Moskvy.

4 BUKOVINA JAKO SOUČÁST VELKÉHO RUMUNSKA

Pokus císaře Karla I. zachránit monarchii federalizací na etnické bázi neuspěl (Treptow, 1997). Poté, co se na podzim roku 1918 Rakousko-Uhersko rozpadlo, když 11. listopadu podepsal císař Karel I. rezignaci, začala (nejen) v Bukovině panovat neklidná a nepřehledná situace. Iancu Flondor tedy požádal o pomoc rumunskou armádu. Dne 6. listopadu i na základě informací, že ukrajinské vojsko hodlá zaútočit na Bukovinu, vstoupila rumunská vojska do Bukoviny. V rámci rozpadu Rakousko-Uherska byla Bukovina připojena 15./28. listopadu rozhodnutím Generálního kongresu Bukoviny k Rumunskému království. Pařížská mírová konference, která s přestávkami probíhala v letech 1919-1920, tento výsledek potvrdila. Představitelé bukovinských Ukrajinců nejprve spojení Bukoviny s Rumunskem neuznali a nezúčastnili se ani prvních parlamentních voleb konaných v roce 1919. Následně po likvidaci ukrajinské státnosti, resp. její sovětizaci, však své postoje přehodnotili a dle Ústavy z roku 1923 bránili své zájmy v rumunském parlamentu. Ukrajinská diaspora však stále nebyla spokojena s otázkou hranic historické Bukoviny. Zpráva bukovinské bezpečnostní služby zmiňuje, že Ukrajinci se sídlem v severní Bukovině, Besarábii a severozápadním Sedmíhradsku následují levicové politické smýšlení a domnívají se, že s podporou sovětského Ruska bude vytvořena jednotná Ukrajina, která bude zahrnovat Zakarpatské Rusko, východní Halič, Bukovinu a Besarábii (Ciorțeanu, 2014). Tato politika bukovinských Ukrajinců byla podporována mimo jiné tzv. „národními výbory“ z Vídně, Prahy, Užhorodu a Moskvy.

Dne 16. prosince 1919 Ion Brătianu ve své první řeči v nově ustaveném rumunském parlamentu poukázal na problematiku nově vzniklé rumunské státní hranice. Bolševické Rusko si neustále nárokovalo severní Bukovinu a tvrdě se stavělo

i proti tomu, aby Rumunsko získalo celý Banát. Na Pařížské mírové konferenci Brătianu spoléhal na tajné mírové dohody z roku 1916 jen částečně. Odvoláním se na historická a etnická práva Brătianu požadoval celou Bukovinu (a samozřejmě i Besarábii, o níž se píše dál). Brătianu rovněž zastával pevný a nepružný postoj v záležitostech týkajících se práv národnostních menšin v rámci Rumunského království. Míse rumunské delegace přítomné na pařížské konferenci nebyla jednoduchá, nakonec však uplatnila ustanovení úmluvy podepsané se státy Trojdhody v roce 1916 s tím, že Bukovina byla v roce 1775 Rakouskem odtržena od Moldávie.

Severním sousedem Rumunska v oblasti Bukoviny se stalo obnovené Polsko. Obě země si uvědomovaly, že jejich společný východní soused není spokojen s novými hranicemi a podepsaly roku 1921 obrannou alianční smlouvu proti případnému sovětskému ataku. Rumunsko a Polsko se pak při vytyčování společné hranice navzájem podporovaly (Bálan, 1929). Problémy s vymezením hranice se sovětskou Ukrajinou však zůstaly. Dne 1. února 1919 Brătianu na zasedání Nejvyšší rady obhajoval právo Rumunského království na celou Bukovinu a chtěl, aby přirozenou hranici tvořila řeka Dněstr, čímž však změnil ustanovení obsažené v úmluvě podepsané se státy Trojdhody 4. /17. srpna 1916, kdy v důsledku tlaku Ruska končily rumunské hranice na řece Prut. Obhajoba rumunského premiéra byla postavena na historických, ekonomických, demografických a etnografických argumentech, opírající se o demokratické rozhodnutí bukovinského kongresu ze dne 15. /28. listopadu 1918.

Obtíže diplomatických konfrontací byly zesíleny tím, že dne 2. května 1919 bylo ukrajinskou bolševickou vládou posláno rumunské vládě ultimátum k okamžité evakuaci rumunských vojáků z Bukoviny. Jako důvod bylo uvedeno, že socialistická Ukrajina je s Bukovinou spojena skrze etnografickou příbuznost její populace (Rusíni byli také považováni za Ukrajince). Dne 27. května 1919 poslal Brătianu protestní dopis francouzskému diplomatu Philippu Berthelotovi, ve kterém mu oznámil, že nepodepíše dohodu s Rakouskem, pokud Dněstr nebude přijat jako část bukovinské hranice. Rumunská delegace zaslala na mírovou konferenci i memorandum, v němž podmiňovala ustanovení společné rumunsko-polské hranice uznáním celé Bukoviny ze strany mocností jako rumunského území.

Politici představitelé Rumunska podpořili jednání s polskou stranou pro správné vymezení demarkační linie mezi Bukovinou a Haličí, usazené na řekách Kolačín, Čeremoš a Hotin (Lavric, 2012). Toto ustanovení hranic mělo zohledňovat aspekty ekonomické, strategické, vojenské a samozřejmě místní zvláštnosti. Výsledkem následných jednání bylo ustanovení rumunsko-polské hranice ze strany delegátů vítězných spojených mocností ze dne 2. července 1919. Rovněž bylo nutné pečlivě studovat požadavky obyvatel rumunských vesnic na polské straně, u nichž byla obava, aby nebyly po připojení k Haliči poslovanštěny.

Článek 59 mírové smlouvy s Rakouskem, která byla uzavřena 10. září 1919, zahrnoval problematiku Bukoviny. Rakousko se v něm vzdalo všech práv a právních titulů Bukoviny ve prospěch Rumunska a Rumunsko v článku 60 stejné smlouvy akceptovalo, že vítězné mocnosti budou chránit zájmy obyvatel Rumunska, kteří se liší jazykem nebo náboženstvím od majoritního obyvatelstva.

Následně dne 22. prosince 1919 byl přijat dokument, který oficiálně uznal Bukovinu jako součást Rumunska. Nejvyšší rada se snažila zachovat územní celistvost historického území Bukoviny s mírnou korekcí, která byla považována za nezbytnou, aby nebylo přerušeno železniční spojení mezi haličskými městy Horodenka a Zališčky. Objevily se však problémy spojené s nespokojeností obyvatel, kteří se ocitli na polském území. Konečné přesné určení rumunsko-polské hranice bylo provedeno až 26. ledna 1928 smíšenou rumunsko-polskou komisí vytvořenou po podpisu Lausannské smlouvy (24. červenec 1923). Poslední zasedání rumunsko-polské komise se konalo 17. listopadu 1935 v Bukurešti (Ciorțeanu, 2014). Hranice Rumunského království tedy nakonec zahrnovaly i hranice středověkého Moldavska.

5 KONEC VELKÉHO RUMUNSKA A ROZDĚLENÍ BUKOVINY

V prosinci 1923 Kominternu nařídila rumunským komunistům podporovat ideu sebeurčení a odtržení Bukoviny, Besarábie, Sedmihradsko a Dobružďe od Rumunska a napomoci tak k rozbití národního státu. V této souvislosti byla v roce 1924 v rámci sovětské Ukrajiny na území východně od Dněstru vytvořena Moldavská autonomní sovětská socialistická republika, která se netajila cílem připojit ke svému území mnohonásobně větší Besarábii a posunout sovětskou hranici opět k řece Prut (Trep-tow, 1997).

Ani rumunsko-polská hranice nemohla odolat následným geopolitickým změnám, byla zpochybněna nejen bolševiky, ale ve 30. letech i nacisty v tajném dodatku paktu Molotov-Ribbentrop, uzavřeného 23. srpna 1939. V článku 3 tajného protokolu je uvedeno, že Sovětský svaz má eminentní zájem o území Besarábie a Bukoviny, naopak Německo o tyto regiony zájem nejevilo (Ciorțeanu, 2015). Sovětskému svazu se tím otevřela cesta k odvetě za válečné ztráty.

Dne 1. září 1939 napadla německá vojska Polsko a Sovětský svaz následně dle dohody obsadil zbytek polského území. Povaha konfliktu mezi evropskými velmocemi na počátku války v sobě mimo jiné zahrnovala také to, že v létě 1940 nebyla žádná z nich ochotna pomáhat Rumunsku při obraně jeho území. Ještě horší však bylo, že žádná z nich ani nebyla ochotna Rumunsku přiznat legitimní právo na ochranu svého území (Trep-tow, 1997).

Pakt mezi Sovětským svazem a Německem, patrně jeden z nejdůležitějších dokumentů v moderních dějinách východní Evropy, určil rovněž osud Besarábie. Většina území dobytých nebo připojených v letech 1939 a 1940 patřila před revolucí do carského Ruska, což v sobě neslo značnou symbolickou hodnotu. Rozsáhlé zisky měly navenek demonstrovat vojenskou a politickou sílu socialistického státu. Také Besarábie, patřící Rusku v dobách jeho největšího územního rozmachu představovala cíl již pro carské Rusko. Na jaře 1940 byla zároveň posledním dosud neobsazeným teritoriem z textu tajného dodatku paktu s Německem. Dne 28. června 1940 vstoupila sovětská vojska na besarabské území a toto území anektovala.

V průběhu září 1940 do června 1941 vyvíjela Moskva neustálý tlak na hranici s Rumunskem přestřelkami, včetně obsazení ostrovů a některých ramen dunajské delty. Snaha získat zpět to, co mezinárodní právo uznalo za rumunské území a ohrožování rumunských hranic poskytlo dost důvodů k tomu, aby Rumuni podpořili Hitlera. Do konce července 1941 pak Rumunsko opět kontrolovalo Besarábii i Bukovinu.

Prohlášení spojenců v Atlantické chartě ze srpna 1941 o tom, že nebudou uznány žádné územní změny, přijali v Rumunsku s ulehčením, protože se mylně domnívali, že to garantuje obnovení územního statusu. Situace však byla zcela opačná, Rumuni přišli nejen o sověty anektovaná území, ale byli označeni za agresora. Hranice na řece Prut mezi Rumunskem a Ukrajinou (dříve SSSR) byla stanovena po podpisu Pařížské mírové smlouvy. Hranice Bukoviny byly tedy násilně a nelegálně upraveny po výše zmíněné anexi z roku 1940 (Moraru, 2007). V průběhu Antonescova režimu, byla v létě 1941 vytvořena Správa Bukoviny (*Guvernământul Bucovinei*). Postupně ji nahradila civilní správa v čele s guvernérem. Rumunsko sice získalo na čas své území zpět, ale 10. února 1947 byla v Paříži podepsána mírová dohoda mezi spojenci a Rumunskem o navrácení těchto rumunských území zpět Sovětskému svazu. Rumunsko se ocitlo v sovětské sféře vlivu bez pomoci západních států (prakticky od roku 1937) a bylo nuceno se ztrátou zmíněných území se smířit (Cior-teanu, 2015).

6 BUDŽAK – ZTRACENÉ MOLDAVSKÉ ÚZEMÍ

Jméno Budžak⁸ se vztahovalo na širokou pobřežní zónu, která byla od moldavského území oddělena Sovětským svazem v roce 1940 a připojena k Ukrajině. Historické území Budžaku sice bylo mírně odlišné od dnešní západní části Oděské oblasti a bylo součástí Moldávie jen do ustavení osmanského protektorátu, ale v zásadě se liší jen málo. Hranice na severu tvořil tzv. Trajánův val, na jihu Dunaj a Černé moře, na východě řeka Dněstr a na západě řeka Prut. V době rumunské správy zahrnoval Budžak zhruba okresy Cetatea Albă, Cahul, Chilia, Tighina a Ismail.

Budžak byl po staletí místem, kde migrovala četná etnika, ať už Skytové, Hunové, Avaři, Pečeněhové, Kumáni, Bolgaři či Tataři. Význam budžacké oblasti jako autonomního politického a administrativního regionu sahá až do 15. století. Turecký panovník Bajezid II. si podmanil Chilia a Cetatea Albă již v roce 1484. Jeho cílem byly pevnosti, které se v uvedených místech nacházely, a tím i kontrola okolního území. Budžak se tedy stal významným administrativním, vojenským a obchodním regionem. Konečná fáze osmanské anexe Budžaku se udála v roce 1538, kdy tehdejší osmanský panovník Sulejman I. porazil moldavského knížete Bohdana a území se stalo přímou součástí Osmanské říše pod jménem Budžak. Jeho východním sousedem byl Krymský chanát, vazal Osmanů. Od té doby tento region spadl pod kontrolu Osmanské říše. Zároveň s osmanskou anexí se zde začali ve větší míře

⁸ Území Budžaku nazývali Rumuni původně Besarábie.

usídlivat i Tataři – někteří se zde usídlovali již před rokem 1538, ale po tomto roce se migrace dalších Tatarů do tohoto regionu ještě zvýšila.

Vzhledem k četným bojům Osmanů i Tatarů s Rusy na začátku 18. století, docházelo k častým ruským vpádům do této oblasti. Následkem rusko-turecké války v letech 1768-1774 došlo k obsazení Budžaku ruskými vojsky. Až podpisem míru v Küçük Kaynarca v roce 1774 získali Budžak Osmanů zpět. V roce 1783 Rusko anektovalo rozsáhlé území Krymského chanátu, a po další rusko-turecké válce v letech 1806-1812, kdy zabralo moldavské území mezi Prutem a Dněstrem včetně Budžaku, již definitivně získalo kontrolu nad celým severním Černomořím a mohlo začít s jeho dosídlováním slovanskou populací.

Poměrně velkým problémem se stali budžačtí Tataři, kteří se ve velkém rozsahu rozhodli migrovat do Osmanské říše, což jim bylo deklarováno jako právo Bukurešťskou smlouvou z roku 1812 (Tuğluca, 2014). Někteří z Tatarů, kteří v Budžaku zůstali, se posléze vystěhovali do Dobrudže, která ještě nebyla v té době rumunská, ale osmanská. Nedobrovolné deportace muslimských Tatrů začaly však již po první ruské invazi v roce 1806, Rusové měli totiž v plánu nahradit muslimskou populaci křesťanskými komunitami. Například v roce 1814 obdržela budžačská administrativa instrukce k vytvoření ubytování pro deset tisíc rodin, které sem měly přibýt z vnitřní části Ruska (Tuğluca, 2014). Později byla oblast otevřená i přistěhovalcům pravoslavných Bulharů a Gagauzů z oblastí ovládaných Osmany. Imigrace Bulharů z Dobrudže pokračovala i po roce 1878, kdy ji na Berlínském kongresu získalo Rumunsko jako kompenzaci za část Budžaku vráceného Rusku (Pop a Scurtu, 2012)⁹. Tyto migrace měnící národnostní strukturu regionu se ve 20. století ukázaly jako podstatné pro oddělení černomořské oblasti od nově vytvořeného sovětského Moldavska.

Budžak jako součást Besarabské gubernie byl tedy od roku 1918 až do roku 1940 (a znovu 1941-44) součástí Rumunska. Pařížská mírová smlouva z roku 1947 však definitivně zpečetila osud tohoto území a tato oblast byla přenechána Sovětskému svazu. Budžak však byl od Besarábie oddělen již při vzniku Moldavské SSR v roce 1940 a přičleněn k Ukrajině. Nově vytvořená hranice však neodpovídala zrušeným rumunským administrativním. Sověti se v případě župy Cetatea Albă drželi etnické struktury, alespoň v novém příhraničí, a obce s převahou rumunské populace připojili k Moldavské SSR. Avšak i zde můžeme najít převážně rumunská sídla, která byla předána Ukrajině a to např. ve zmíněné župě Cetatea Albă v okrese Volintiri či v župě Tighina, kde stejný osud postihl sídla v okrese Căușani. Opačná situace však zavládla v župě Ismail, kde skoro celou oblast vyjma malé části okresu Reni přenechali Ukrajině. Jednalo se o kompenzaci Ukrajině za část území Moldavské

⁹ V roce 1856 Rusko utrpělo porážku v Krymské válce, kdy důvodem se stala ruská snaha ovládnout celé Černé moře. Rusko prohrálo a následně muselo v roce 1856 vrátit část Budžaku zpět Moldavskému knížectví. Další rusko-turecká válka v roce 1877 a následné dohody v roce 1878 podepsané v San Stefanu a Berlíně sice plně uznaly Rumunské království, ale území připojená v roce 1857, tedy i Budžak, musela být navrácena Ruské říši. Rumunsko v této válce bojovalo na straně Ruska, a nemohlo být tedy se Sanstefanským mírem spokojeno. Jako kompenzaci Rumunsko získalo Dunajskou deltu a severní Dobrudžu. Rumunsko bylo donuceno tuto výměnu přijmout, jakýkoliv nesouhlas byl prakticky s ohledem na přítomnost ruských vojsk v regionu nemožný. Tato situace trvala až do první světové války, kdy v roce 1918 bylo území Budžaku opět spojeno s územím Velkého Rumunska.

ASSR (Damian, Vărzaru, 2011), která sice byla zredukována¹⁰, ale i tak se stala součástí Moldavska (dnešní Podněstří). Tato velkorysá výměna měla také pravděpodobně preventivní důvod a to znemožnit Moldavsku přístup k moři v případě odtržení se od Ruska, což se opravdu stalo v roce 1991. Nezávislé Moldavsko tak rozšířilo skupinu vnitrozemských států sevřených mezi dvěma výrazně většími sousedy.

7 VÝVOJ PODNĚSTERSKÝCH HRANIC

V době nadvlády Ruského impéria (1812-1918) se v Besarabské gubernii vyprofilovala úzká vrstva inteligence, která získala vzdělání v Rusku a hovořila rusky. Jenže v krizovém období 1917-1918 jich bylo pro zachování spojení s Ruskem příliš málo – nepomohla ani mohutná bolševická kampaň za sovětizaci Besarábie. Neúspěch s proklamací Besarabské sovětské socialistické republiky v květnu až září 1919, která fakticky nezískala nad územím Besarábie kontrolu, ukázala, že zdejší Rumuni o setrvání v jakémkoliv svazku s Ruskem neměli zájem. Se ztrátou Besarábie, resp. východního Moldavska se nově vytvořený Sovětský svaz (SSSR) odmítl smířit. Svě aspirační nároky zhmotnil v roce 1924 ve vytvoření Moldavské autonomní sovětské socialistické republiky (MASSR), která se nacházela „za Dněstrem“ (na jeho levém břehu). Toto území bylo označeno rumunsky jako „Transnistria“ (čili Zadněstří), rusky ovšem Приднестровье a ukrajinsky Придністров'я (tedy Přídněstří) – s ohledem na vymezení „podél Dněstru“ je ovšem překládáno do češtiny jako Podněstří. MASSR vznikla rozhodnutím vedení SSSR na části území Ukrajinské sovětské socialistické republiky (USSR), jejíž administrativní součástí zůstala. Hlavním městem MASSR bylo zvoleno převážně židovské město Balta/Балта¹¹, ale v roce 1929 byla metropole přenesena do města Tiraspol/Тираспол. S vytvořením MASSR vznesl SSSR zatím jen symbolicky územní nárok na celou „ztracenou“ Besarábii.

Co se týče MASSR, tak podle ruského censu z roku 1926 zde žilo 572 339 osob, přičemž etnická struktura byla následující: Ukrajinci 48,5 %, Moldavané 30,1 %, Rusové 8,5 % a početní byli rovněž Židé 8,5 % (King, 1999), v censu 1939 už bylo Ukrajinců 50,7 % a Moldavanů 28,5 %, přičemž Moldavané žili převážně v malých sídlech podél Dněstru. Velmi pestrá však byla etnická struktura i na území Besarábie, kde se dle rumunského censu z roku 1930 nacházelo nejvíce Rumunů 56,23 %, dále pak Rusové 12,29 %, Ukrajinci 10,97 %, Židé 7,15 %, Bulhaři 5,72 % a další (historymaps.ro). Zmíněné censy se lišily striktním označováním románské populace – zatímco rumunský census jednoznačně definoval románsky mluvící občany jako Rumuny, sovětský census je striktně začal označovat jako Moldavany.

¹⁰ I v případě redukce MASSR bylo přihlédnuto k národnostní struktuře obcí. Ty, které měly skutečně velmi nízký podíl rumunské/moldavské populace, byly vráceny Ukrajině.

¹¹ Židé v Baltě tvořili více než polovinu obyvatel, zatímco Moldavané, resp. Rumuni jen nepatrnou minoritu (pod 1 %). Zřejmě i proto byla r. 1928 metropole přesunuta do Birzuly, kde ovšem tvořili většinu Ukrajinci (Moldavané 1,9 %) a tak se nakonec republikové útvary přesunuly až na břeh Dněstru do Tiraspolu. Ten sice vykazoval v censu 1926 dokonce jen 1,4 % Moldavanů (Židů bylo 29 % a Ukrajinců jen 12 %), ale převažovali zde spolehlivě Rusové (55 %). I v současné době dosahuje podíl Moldavanů v Tiraspolu jen 15 %.

Byl to počátek tzv. politiky moldavanizace, která uměle vyčleňovala Moldavany jako národ odlišný od Rumunů. Tento politický manévr dodnes vyvolává identitární problémy v celém Moldavsku (Baar a Jakubek, 2017).

Na základě Paktu Molotov-Ribbentrop z roku 1939 byla Besarábie v červnu 1940 obsazena sovětským vojskem a začleněna do Svazu sovětských socialistických republik. Dne 2. srpna 1940 byla vytvořena Moldavská sovětská socialistická republika s hlavním městem Kišiněv, do níž byla včleněna rovněž západní část MASSR (oblast dnešního Podněstří)¹². Toto území bylo rozhodnutím Moskvy odděleno od Ukrajinské SSR. Zbytek původní MASSR zůstal součástí Ukrajinské SSR. Je nutno podotknout, že nově včleněné podněsterské území respektovalo do jisté míry etnickou strukturu obyvatelstva. Malá sídla, kde převažovalo obyvatelstvo hlásící se k Moldavanům, byla připojena k Moldavsku, ale spolu s nimi i průmyslová města podél Dněstru s převahou ruské a ukrajinské (navíc silně rusifikované) populace. Moldavané v této podněsterské zóně v celkovém součtu netvořili ani třetinu populace a celá nová východní moldavsko-ukrajinská hranice byla stejně umělá jako hranice z roku 1924 – neměla žádné historické opodstatnění a místní národnostní struktura nebyla natolik výrazná, aby delimitaci nové hranice alespoň touto formou zdůvodnila. Totéž platí o jižní „budžacké“ moldavsko-ukrajinské hranici, o níž pojednává předchozí část. Imperiální ruské zásahy do historických hranic pokračovaly i v sovětském období, rozdíl byl pouze v tom, že sovětské změny byly překrývány deklarativními a vymyšlenými „zájmy obyvatel“, které byly pravým opakem skutečných zájmů. Nicméně zákon o vytvoření Moldavské SSR, který podle oficiálního vyjádření sovětského vedení naplnil „přání všech pracujících v Besarábii a v MASSR na sjednocení“ (Pop a Scurtu, 2012)¹³ znamenal velmi vážný zásah do života několika generací lidí a na mapě černomořské oblasti vytvořil problém, jehož řešení je i po více než čtvrt století v nedohlednu.

8 NEZÁVISLÉ MOLDAVSKO

Při postupném oslabování centrální moci Sovětského svazu došlo na území Moldavska k národnostním nepokojům. Dne 2. září 1990 političtí předáci na východním břehu Dněstru v reakci na moldavskou snahu o nezávislost na SSSR vyhlásili vytvoření separatistického útvaru nazvaného Podněsterská moldavská sovětská socialistická republika. Byla to zřejmá reakce na skutečnost, že zdejší převážně ukrajinské a ruské obyvatelstvo necítilo sounáležitost s historickým Moldavskem, k němuž jimi osídlené Podněstří před rokem 1940 nikdy nepatřilo. Zdejší prorusky orientované obyvatelstvo však nemělo zájem ani na reintegraci s Ukrajinou, proto si v názvu proklamovaného útvaru ponechalo adjektivum „moldavská“. Vláda MSSR v Kišiněvě tuto podněsterskou deklaraci nezávislosti okamžitě anulovala, zatímco sovětské vedení v Moskvě svévolně vytvoření tohoto nového útvaru sice neuznalo,

¹² Východní oblasti vzdálené od Dněstru, včetně původních metropolí Balta a Bircula byly odděleny a znovu převedeny pod přímou administrativu USSR.

¹³ Podobné lživé deklarace známe např. z období nezákonně sovětské anexe Podkarpatské Rusi, které československá vláda nebyla schopná zabránit.

nicméně proti jeho představitelům nezasáhlo. Naopak, zdejší vojenská základna 14. sovětské armády znemožnila vrátit Podněstří pod jurisdikci MSSR s cílem využít separatistů po nátlak na setrvání Moldavska v rámci svazu. Proruskou orientaci deklarovali i turkičtí Gagauzové na jihu Moldavska, kteří se obávali případné reintegrace Moldavska s Rumunskem. S Gagauzy se po zániku SSSR moldavské vládě podařilo dohodnout na územní autonomii v rámci Moldavské republiky, nicméně situace v Podněstří se vyvíjela složitěji a vyvrcholily ozbrojeným konfliktem v roce 1992.

Počátkem roku 1992 docházelo k útokům podněsterských milic na instituce, které na podněsterských územích reprezentovaly moldavskou autoritu. Na tyto akce reagovaly moldavské ozbrojené složky, takže na jaře roku 1992 situace eskalovala do stádia ozbrojeného konfliktu. Ještě před konfliktem vyzval moldavský prezident podněsterské elity, aby se plně podřídily moldavské vládě, nicméně situace v Podněstří se nezměnila, a proto byl v celém Moldavsku vyhlášen výjimečný stav. Podněsterský režim byl podpořen několika tisíci dobrovolníky, kteří přicházeli bojovat za separatistickou oblast především z Ruska. K nejsilnějším bojům docházelo ve městě Bendery, které představovalo jedinou lokalitu na pravém břehu Dněstru, kterou ovládly podněsterské jednotky. Během konfliktu zahynulo přibližně 1500 lidí (Behenský a Šanc, 2010).

K ukončení konfliktu v Moldavsku výrazně přispěly vojenské jednotky Ruské federace. Ruská vojska byla rozmístěna ve všech bývalých sovětských republikách a v Moldavské svazové republice tomu nebylo jinak. Po rozpadu SSSR a vyhlášení nezávislého Moldavska se ruská armáda sice stáhla z území Moldavska západně od Dněstru, na základnách v Podněstří ovšem 14. armáda zůstala. V červnu 1992 se jejím velitelem stal generál Alexander Lebed, který vyjadřoval podněsterskému separatismu podporu a deklaroval, že město Bendery je součástí Podněstří. Když se moldavským jednotkám 19. června 1992 podařilo dobýt Bendery zpět, ruské tanky překročily Dněstr. Moldavsku tak byl dán jasný signál, že další bojové akce proti podněsterským jednotkám v okolí města Bendery budou považovány za agresí vůči ruské armádě (Behenský a Šanc, 2010).

Podněsterský konflikt se stal také záležitostí ukrajinské národní bezpečnosti, kdy podněsterské ozbrojené oddíly překračovaly ukrajinské hranice a naopak z Ukrajiny do Podněstří překračovaly hranice kozácké oddíly, které se v konfliktu rovněž angažovaly. Dalším problémem, které musela ukrajinská vláda řešit, byl příliv uprchlíků z frontových oblastí Moldavska, z nichž převážná část hledala útočiště na Ukrajině, zejména v Oděse. V dubnu 1992 vybudovala ukrajinská vláda 50 km sřezžené pásmo kolem hranic s Podněstřím, aby omezila nelegální přechody na ukrajinsko-podněsterské hranici (Teichmann, 2010).

Zvláštní pozornost měla být věnována vztahům Moldavska s Ukrajinou v otázce bezpečnosti státních hranic. V letech 1991-1997 však byly tyto vztahy velmi sporadické bez ukotvení v bilaterálním právním rámci. Teprve v roce 1997 byly podepsány první dvoustranné dohody. A až 18. srpna 1999 byla podepsána smlouva mezi Moldavskem a Ukrajinou o státních hranicích (Vasilo, 2017).

EU a USA zároveň vyvíjely tlak na moldavskou vládu, aby zlepšila systém přeshraničních kontrol, přičemž poukazovaly na vzrůstající nelegální obchod mezi Moldavskem a Ukrajinou, zejména obchod se zbraněmi. Proto EU v roce 2005 vyslala do oblasti misi EUBAM (*European Union Border Assistance Mission to Moldova and Ukraine*)¹⁴, jež pomáhala monitorovat moldavsko-ukrajinské pomezí (Gavriliš, 2014). Činnost mise EUBAM je pozitivně hodnocena v Moldavsku i na Ukrajině, logicky zcela opačné názory přicházející z Podněstří. Podněsterské autority se opakovaně vyjádřily, že mise šíří ve skutečnosti nepravdivé informace. Nicméně i Podněstří díky činnosti EUBAM nepřímo také profituje. Například návrhy mise EUBAM vedly 30. 12. 2012 k podpisu protokolu mezi zástupci Moldavska a Podněstří o pravidlech upravujících obnovení železniční nákladní dopravy přes podněsterské území (Kosienkowski, 2013).

V letech 2012-2016 vytvořily podněsterské autority svůj právní a legislativní rámec pro všechny dimenze bezpečnosti „podněsterské hranice“. V Podněstří nyní fungují 3 hraniční přechody, 9 vnitřních celních stanovišť a 6 úřadů pro kontrolu migrace (Vasiloj, 2017).

Počet obyvatel Podněsterské moldavské republiky se pohybuje okolo 510 000 (freedomhouse.org 2017), z toho zhruba jedna třetina je tvořena Rusy, třetina Ukrajinci a třetinu představují Moldavané. Podněsterská hranice s Ukrajinou je dlouhá 452 km a připadá na Vinnyckou a Oděskou oblast. Podněstří má pod kontrolou většinu svého teritoria, i když nikoli celé nárokové území. Město Bendery leží na pravém břehu Dněstru a má speciální status, naopak Moldavsko kontroluje na levém břehu Dněstru malá území v distriktech Dubossary a Slobozia, přičemž jedno území fakticky rozděluje Podněstří na dvě části – dohodou byly vymezeny silniční koridory, které obě části spojují¹⁵.

Podněsterský konflikt přináší i po více než čtvrtstoletí řadu problémů včetně bezpečnosti hranic a migrace. Tato situace je způsobena výše zmíněnou nedostatečnou kontrolou podněsterského segmentu moldavsko-ukrajinské hranice. Navíc invaze Ruské federace proti Ukrajině v roce 2014 podstatně změnila diskurz sousedních států ve vztazích s Moldavskem. Důkazem je nejnovější vývoj v oblasti společné kontroly na hraničním přechodu Pervomajsk – Cuciurgan, který jako jediný zajišťuje kontrolu podněsterského segmentu dle dohody z roku 1997 mezi Moldavskem a Ukrajinou (Vasiloj, 2017).

9 AKTUÁLNÍ SITUACE

Rozpad Sovětského svazu zanechal bývalým sovětským republikám nejen zdevastované ekonomiky, ale také dědictví často umělých státních hranic. Během existence Sovětského svazu byly hranice mezi jednotlivými svazovými republikami

¹⁴ Mise EUBAM (European Union Border Assistance Mission) pro pomoc na hranicích Moldavska a Ukrajiny byla zahájena v roce 2005 a byla již několikrát prodloužena, současný mandát je platný do 30. listopadu 2020. Představovala významný krok ve vývoji spolupráce mezi EU, moldavskými a ukrajinskými orgány v boji proti obchodování se zbraněmi, organizovaným zločinem, pašováním a korupci.

¹⁵ Také druhá enkláva téměř rozděluje Podněstří, moldavská kontrola však nezasahuje až k ukrajinské hranici. I zde ovšem funguje silniční koridor pro tranzit.

většinou konvenční. Po rozpadu SSSR začaly nové nezávislé státy s vymešováním a demarkačním procesem. Zatímco hranice mezi Moldavskem a Rumunskem, zřízená Pařížskou mírovou smlouvou z roku 1947, je dobře definovaná a nevyvolává žádné intenzivní debaty, vymezení státních hranic mezi Moldavskem a Ukrajinou přineslo řadu problémů. Ty nejzásadnější byly vyhodnoceny v předcházející části, na mikroúrovni se však řeší ještě další sporné úseky, které jsou pozůstatkem sovětské realizace několika infrastrukturních projektů, zejména průběh hranice kolem části dálnice Reni – Oděsa území kolem vodní elektrárny Dněstrovsk.

Moldavsko-ukrajinská hranice, dlouhá 1222 km (včetně 267 km říční hranice), je rozdělena na tři sektory: severozápadní sektor od obce Criva táhnoucí se 300 km na východ, centrální podněsterský sektor dlouhý 452 km, a jižní sektor dlouhý 470 km táhnoucí se od obce Palanca do obce Giurgiulești na ukrajinsko-moldavsko-rumunském pomezí (Berbeca, 2010).

Po získání nezávislosti zahájily Ukrajina a Moldavsko proces vymezení hranic a zavázaly se k přijetí právního režimu o majetkovém vypořádání. Právě vymezení hranic a zavedení majetkového právního režimu bylo předmětem zájmu všech vlád zmíněných zemí od roku 1998. Smlouva o hranicích byla založena na protokolu, který vznikl na základě kyjevského jednání z roku 1998 mezi ukrajinskou a moldavskou delegací, které byly zastoupeny tehdejšími moldavským předsedou vlády Ionem Ciubucem a jeho ukrajinským protějškem Valerijem Pustovojtenkem. Nedlouho poté jsme však byli svědky velmi silné debaty mezi vládnoucími stranami a opozicí, která vedla k následnému vzájemnému obviňování. Vlna emocí se týkala zejména úseku dálnice Reni – Oděsa v oblasti moldavské obce Palanca. K regulaci tohoto dálničního úseku byla vypracována a zavedena právní opatření (Berbeca, 2010).

Moldavsko-ukrajinská smlouva o státních hranicích byla podepsána 18. srpna 1999. Tento dokument stanovuje podmínky a zásady pro zřízení státní hranice mezi Moldavskou republikou a Ukrajinou. Ve stejné době byl podepsán dodatkový protokol v souvislosti s převodem části území v obci Palanca, na kterém vede dálnice Reni – Oděsa do ukrajinského vlastnictví. Moldavsko převedlo ve zmíněné obci část území (konkrétně 7,77 km dálničního úseku) dne 11. února 2002 do ukrajinského vlastnictví, výměnou ale získalo 430 metrů dunajského pobřeží (Kosienkowski, 2013), což je velmi důležité pro fungování přístavu a terminálu v Giurgiulești. Parlament Moldavské republiky odmítl ratifikaci smlouvy o státních hranicích s Ukrajinou využíváním dálnice Reni – Oděsa v obci Palanca bez hraničních kontrol pro vozidla s moldavskou poznávací značkou, dále požadoval po Ukrajině ratifikaci dohody z roku 1994 o vzájemném uznávání majetku nacházejících se na území zmíněných států (Berbeca, 2010).

Demarkační proces na severu území byl téměř ukončen s výjimkou místa okolo vodní elektrárny Dněstr HES-1 na řece Dněstr v části obce Ocnita jménem Naslavcea (Berbeca, 2010). Vodní elektrárna je předmětem sporu mezi Moldavskem a Ukrajinou již po poměrně dlouhou dobu. V roce 1983 byla na území sovětské Ukrajiny zahájena výstavba tohoto vodního díla. Po vymezení ukrajinsko-moldavské státní hranice z roku 1999 však byla jejím středem vedena hraniční linie. Spor se týká právního statusu části vodní elektrárny, která se rozkládá sedmnácti hektary na

moldavském území. Tato vodní elektrárna je pro Ukrajinu velmi důležitá, s roční kapacitou 2,7 miliardy kWh je svého druhu největší v Evropě. V souvislosti s Dněstrovským vodním dílem je potřebné rovněž zmínit potenciální rizika pro obyvatele Moldavska i Ukrajiny. Existují neformální geologické průzkumy, které signalizují praskliny ve stěně přehrady, což může vést k zatopení ukrajinských měst Jampil a Mohyliv-Podilskyj a moldavského města Soroca pod úrovní přehrady (Berbeca, 2010).

Hlavní překážkou na cestě k evropské integraci a vyřešení sporu na moldavsko-ukrajinské státní hranici je vliv Ruska v tomto regionu. Moldavsko a Ukrajina podepsaly s EU v roce 2005 tzv. Akční plán, který byl součástí Evropské politiky sousedství, a předpokládaly dvoustranný dialog týkající se vízové politiky (Marcu, 2014). Ani EU však nedokázala pomoci vyřešit spor na zmíněné hranici, jelikož představitelé Podněstří jednání komplikují a stávající stav je pro ně vyhovující. Klíčovým problémem obou zemí zůstávají silné obchodní a politické skupiny s vazbami na Rusko, které mají velký zájem zachovat současný stav. Rumunskou snahou vyřešit zmíněnou komplikovanou situaci na moldavsko-ukrajinské hranici bylo vytvoření euroregionů Horní Prut a Dolní Dunaj¹⁶.

10 ZÁVĚR

Tato studie byla zaměřena na problematiku vývoje moldavsko-ukrajinské hranice, přičemž se snažila postihnout nejenom současnost této problematiky, ale především její historický kontext. Aby bylo možno pochopit současné vymezení hranic mezi Moldavskem a Ukrajinou, bylo důležité zastavit se u některých významných historických událostí.

Vzhledem k tomu, že docházelo k častým změnám hraniční linie, měnila se zde také etnická struktura obyvatelstva zejména v pohraničních oblastech. Spory sice vznikaly prakticky o celou oblast, ale je třeba podotknout, že např. v případě župy Cetatea Albă se Sověti, drželi etnické struktury, alespoň v novém příhraničí a obce s výrazně rumunským obyvatelstvem připojili k Moldavské SSR. I zde však můžeme najít příhraniční sídla s převahou rumunského obyvatelstva, která zůstala Ukrajině. Šlo pravděpodobně o kompenzaci Ukrajině za část území Moldavské ASSR, jejíž hranice byly pozměněny, ale i tak se stala součástí Moldavska (dnešní Podněstří). Tato územní výměna měla také pravděpodobně preventivní důvod a to znemožnit Moldavsku přístup k moři v případě odtržení se od Ruska, což se stalo v roce 1991.

Dílčím cílem práce bylo také zjištění, jak do pohraniční oblasti zasáhl vznik umělého sovětského útvaru nazvaného Moldavská autonomní sovětská socialistická republika (MASSR). Uvedená oblast byla sice dne 2. srpna 1940 včleněna do nově vytvořené Moldavské sovětské socialistické republiky, avšak v modifikované podobě dnešního Podněstří značně ovlivňuje nejen moldavsko-ukrajinské příhraničí, ale rovněž geopolitiku celého regionu. Nově včleněné podněsterské území respektovaly

¹⁶Důvodem proč rumunská strana iniciovala vznik těchto euroregionů na základě ukrajinsko-rumunské dohody z roku 2009, byl fakt, že na Ukrajině žije početná rumunská menšina. Rumunští diplomaté se tedy rozhodli využít instituce euroregionů jako prostředku ochrany práv rumunské diaspory na Ukrajině.

do jisté míry etnickou strukturu obyvatelstva v prostoru, ale míra koncentrace nemoldavské populace koncentrované ve velkých městech zvýšila její celkový podíl v rámci Moldavska. To bylo zřejmým zájmem Moskvy, stejně jako oddělení značné části historického Budžaku od Moldavska. Historická administrativní hranice na Dněstru i přirozená černomořská hranice tak byly flagrantně narušeny sovětskými zásahy, a představují problém i pro další vývoj.

Až do roku 1990 bylo vytyčení hranic v režii sovětské administrativy, avšak rozpadem SSSR a nezávislostí Ukrajiny a Moldavska došlo k další etapě formování nových hranic. Rusko si však chtělo a chce udržet v Moldavsku své privilegované postavení. Pokračuje v tom i současný ruský prezident Vladimir Putin, který se snaží z Ruska opět vytvořit uznávanou velmoc. Role jistého „kontrolora“ státních hranic jiných států, v moldavském případě konkrétně celé východní hranice s Ukrajinou, v tom Rusku významně pomáhá. Zamrzlý konflikt na východě Ukrajiny sice Rusku zkomplikoval situaci na moldavsko-ukrajinské hranici a tranzit s Podněstřím, pro Moldavsko samotné však vyřešení situace zatím nepřinesl. Moskva se aktivně nabízí jako prostředník v různých mezinárodních konfliktech, avšak je zcela zřejmé, že sleduje pouze své vlastní zájmy. V práci se tedy neodmyslitelně prolínají aspekty v názvu uvedené ruské politiky. Rusko zkrátka považuje Moldavsko za svou neodmyslitelnou sféru vlivu a svými kroky napříč historií to neustále dokazuje.

Evropští politici by i nadále měli pokračovat s podporou výše zmíněných euroregionů a rovněž projektu EUBAM v Moldavsku i na Ukrajině. Ani EU však ze své pozice není schopna ovlivnit zlepšení přeshraničních kontrol, mimo jiné i kvůli politické nejistotě, která v obou státech v poslední době panuje.

Problematika moldavsko-ukrajinské hranice je a bude velmi aktuálním tématem. Bude zajímavé sledovat další vývoj v tomto regionu obzvláště v době, kdy v Moldavsku probíhají třenicemi mezi proruským prezidentem Igorem Dodonem a proevropskou vládou, která má většinu v parlamentu. Důležité budou rovněž parlamentní volby, které se v Moldavsku uskuteční v roce 2018.

Literatura

- BAAR, V., JAKUBEK, D. 2017. Divided National Identity in Moldova. *Journal of Nationalism, Memory & Language Politics*, 11 (1), 58-92.
- BĂLAN, T. 1929. *Bucovina în războiul mondial*. [online] [cit. 2017-08-12]. Dostupné z: <<http://www.mareleboian.com/wp-content/uploads/Teodor-Balan-Bucovina-%C3%AEn-r%C4%83zboiul-mondial.pdf>>
- BEHENSKÝ, D., ŠANC, D. 2011. *Podněstří – kvazistátní struktura na politické mapě Evropy*. [online] [cit. 2017-09-09]. Dostupné z: <<https://otik.uk.zcu.cz/bitstream/11025/6328/1/Behensky.pdf>>
- BERBECA, V. 2010. *The Moldovan-ukrainian border – a test for the sovereignty of the Republic of Moldova?* [online] [cit. 2017-05-12]. Dostupné z: <http://pasos.org/wp-content/archive/EWR+2_eng-1.pdf>
- BROWNLIE, I. 1979. *African Boundaries: A Legal and Diplomatic Encyclopaedia*. London: C. Hurst and Co. Ltd.
- CIORTEANU, C. 2014. *Politico-territorial projects concerning Bukovina and the Romanian-polish border in the context of diplomatic negotiations during and after World war I (1914-*

- 1920). [online] [cit. 2017-09-02]. Dostupné z: <http://atlas.usv.ro/www/codru_net/CC20/1/border.pdf>
- CIORTEANU, C. 2014. *Formation and evolution of the borders of Greater Romania (1918 – 1940)*. [online] [cit. 2017-07-09]. Dostupné z: <http://atlas.usv.ro/www/codru_net/CC21/1/borders.pdf>
- DAMIAN, G., VĂRZARU, C. 2011. *Romanians in south-eastern Ukraine facing an imminent assimilation*. [online] [cit. 2018-01-09]. Dostupné z: <<http://aos.ro/wp-content/anale/IVol3Nr3Art.5.pdf>>
- ENGELBRECHT, W. 2009. *Rumunská kultura a jazyk v českých zemích*. Univerzita Palackého v Olomouci.
- GAVRILIS, G. 2014. *Moldova's (not so) troubled borders*. [online] [cit. 2017-05-01]. Dostupné z: <http://www.ponarseurasia.org/sites/default/files/policy-memopdf/Peprm_307_Gavrilis_Jan2014.pdf>
- GLASSNER, M. I. 1993. *Political Geography*. Singapore: John Wiley & Sons, Inc.
- GURŇÁK, D. 2003. Fenomén stability hraníc v priestore stredovýchodnej a juhovýchodnej Európy. In Novák, S. (ed.), *Geografické aspekty stredoevropského priestoru*. Brno: Masarykova univerzita.
- HIMKA, J. P. 1990. *Galicja and Bukovina*. Alberta Culture and Multiculturalism.
- HRENCIUC, D. 2012. *Czernowitz: The Jerusalem of Bukovina*. [online] [cit. 2017-02-01]. Dostupné z: <http://atlas.usv.ro/www/codru_net/CC18/2/hrenciuc.pdf>
- HRENCIUC, D. 2017. *Bucovina în anul 1917. Unele considerații*. [online] [cit. 2017-08-01]. Dostupné z: <http://codbacau.ro/seminar1/lucrari/Hrenciuc_Daniel.pdf>
- IŠTOK, R. 2003. *Politická geografia a geopolitika*. Prešov: Prešovská univerzita.
- KINGY, CH. 1999. *The Moldovans: Romania, Russia and Politics of Culture*. Hoover Institution Press.
- KRISTOF, L. K. D. 2006. *Bukovina and the evolution of its northern frontier/boundary: migration, demographic pressures, and regional versus linguistic versus national identity*. [online] [cit. 2017-02-20]. Dostupné z: <http://atlas.usv.ro/www/codru_net/CC12/15%20ladis%20cristoff.pdf>
- KOSIENKOWSKI, M. 2013. *Spotkania polsko-moldawskie*. Lublin: Episteme.
- LAVRIC, A. 2012. *The emergence of the problem of Bukovina within the European geopolitical space*. [online] [cit. 2017-02-25]. Dostupné z: <http://atlas.usv.ro/www/codru_net/CC18/1/lavric.pdf>
- MARCU, S. 2009. The Geopolitics of the Eastern Border of the European Union: The Case of Romania-Moldova-Ukraine. *Geopolitics*, 14 (3), 409-432.
- MITRASCA, M. 2002. *Moldova: a Romanian province under Russian rule: diplomatic history from the archives of the great powers*. New York: Algora Publishing.
- MORARU, P. 2007. *Bucovina sub regimul Antonescu (1941-1944)*. Chișinău: Prut International.
- POP, I., SCURTU, I. 2012. *200 ani din istoria românilor dintre Prut și Nistru, 1812-2012*. București: Litera.
- PRESCOTT, J. R. V. 1987. *Political Frontiers and Boundaries*. London: Unwin Hyman Ltd.
- RYCHLÍK, J. 2009. *Mezi Vídní a Cařihradem: Vývoj balkánských národních a kulturních identit*. Vyšehrad.
- TEICHMANN, J. 2010. *Podněstří – zamrzlý konflikt*. [online] [cit. 2017-02-15]. Dostupné z: <<http://theses.cz/id/q9srv3/102551-937919902.pdf>>
- TREPTOW, K. W. (eds.). 2000. *Dějiny Rumunska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- TRČKOVÁ, M. 2010. *Kulturní kontext ukrajinsko-německé biliterárnosti (Halič a Bukovina 19. Století)*. [online] [cit. 2017-03-09]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/8205/ff_d/DIZERTACE_M_TRCKOVA.pdf>
- TUĞLUCA, M. 2014. *The Budjak region in the aftermath of the Treaty of Bucharest (1812)*. [online] [cit. 2017-04-09]. Dostupné z: <http://www.academia.edu/10867798/THE_BUDJAK_REGION_IN_THE_AFTERMATH_OF_THE_TREATY_OF_BUCHAREST_1812_>

VASILOI, R. 2017. *Frontiera administrativă și cum o administrăm*. [online] [cit. 2017-08-09]. Dostupné z: <http://viitorul.org/files/library/3.%20Frontiera%20administrativa_pentru%20tipar.pdf>

The problem of Moldova-Ukraine borders in the context of Russian foreign policy

Summary

This study focused on the development of the Moldovan-Ukrainian border, trying not only to address the present issue but also its historical context. In order to understand the current demarcation between Moldova and Ukraine, it was important to stop at some important historical events.

As there were frequent changes in the borderline, the ethnic structure of the population changed especially in border areas. Although the disputes have arisen across the whole area, it should be noted that, for example in the case of the Cetatea Albă county, the Soviets held ethnic structures. At least the new border area and the municipality with a significant Romanian population joined the Moldovan SSR. But we can also find border settlements with the predominance of the Romanian population that remained in Ukraine. It was probably compensation to Ukraine for part of the territory of the Moldovan ASSR whose borders have been altered. This territorial Exchange had also a preventive reason in case of secession of Moldova from Russia, which really happened in 1991.

The partial aim of the article was also to find out how the creation of an artificial Soviet unit called the Moldovan ASSR struck the border region. On August 2, 1940, this area was incorporated into the new state called Moldovan Soviet Socialist Republic. In a modified form Transnistria today has significant affects not only on the Moldovan-Ukrainian borderlands, but also on the geopolitics of the entire region. The newly incorporated Transnistrian territory has a certain extent respected the ethnic structure of the population in the area, but the concentration of non-Moldovan population mainly in large cities was very important for Russia. This was an obvious interest of Moscow, as well as separation of a significant part of Budzak from Moldova. The historical administrative boundaries of the Dnestr and the Black Sea border were undermined by Soviet interventions and pose a problem for further development.

Therefore, aspects of the Russian policy are inherent in the work. Russia simply considers Moldova as an indispensable sphere of influence, and it constantly proves throughout its history. The issue of the Moldovan-Ukrainian border is and will be a very topical issue. It will be interesting to follow further developments in the region.